

KATONAI HÍRLAPOK A MAGYAR HONVÉDSÉG FELÁLLÍTÁSÁIG.

Amikor II. RÁKÓCZI FERENC 1705-ben a bécsi „*Wienerisches Diarium*“ propagandájának ellensúlyozására megindította a hadiújságját,¹ a későbbi kor katonai hírlapirodalmának alapját vetette meg. A bécsi újság a magyar vezéreket tudatlanoknak, barbároknak, egymással örökké viszálykodóknak, önzőknek és hitegetőknek festette, a magyarok harci győzelmeit szándékosan elhallgatta, vagy azokról lekicsinylőleg nyilatkozott.

II. RÁKÓCZI FERENC nem tűrhette tétlenül, hogy az akkori „művelt Európa“ csak e kurucellenes lap elferdített tudósításából mérítse a magyar szabadságharcra vonatkozó ismereteit. Megindította tehát a „*Mercurius Hungaricus*“-t, mely hat esztendeig jelent meg.

A „*Die Rebellen*“-ek által szerkesztett hadiújság példányai évszázadok óta lappanganak ismeretlen helyeken. Nem érdektelen azonban összefoglalni azoknak a kutatóknak az eredményeit, akik a *Mercurius Hungaricus Veridicus* életére vonatkozólag eddig hiteles adatokat szolgáltatottak.

Nálunk először SZALAY LÁSZLÓ említi a lapot „*Magyar történet*“ című műve VI. köt. 245—246. lapján. Ő fedezte fel az első számot is a gr. KÁROLYIak levéltárában. SZALAY nyomán indult el THALY KÁLMÁN másodiknak s bár egyetlen példányt sem fedezett fel, az eddigi részletadatok jórészt neki köszönhetjük. Két cikke² és értekezése³ sokkal közelebb hozta hozzánk a kuruc-világ híres sajtótermékét. THALY után FERENCZY,⁴ SZABÓ KÁROLY⁵ és MARKÓ ÁRPÁD⁶ foglal-

¹ THALY KÁLMÁN: Nyomatott hírlapok a kurucvilágban. Vasárnapi Újság, 1866. 11—12. szám.

² I. cikk és „Kuruc hírlapok 1705-ből Berlinben“. MKSzle, 1883. 229—245. lap.

³ Értekezések a történettudományok köréből. VIII. kötet 4. szám. Bp., 1879.

⁴ A magyar hírlapirodalom története. Bp. 1887.

⁵ R. M. K. II. 2228. sz.

⁶ II. Rákóczi Ferenc, a hadvezér. Bp., 1934. 84. lap.

koztak részletesebben RÁKÓCZI hadiújságjával, de THALY eredményeit egyiknek sem sikerült lényegesen gyarapítania. Mígnem TRÓCSÁNYI ZOLTÁN⁷ egyik felhívása meg nem hozta napjaink egyik igen értékes felfedezését.⁸ SZIMONIDESZ LAJOS felfedezése és közlései THALY KÁLMÁN úttörő gyűjtését — ezzel egyidejűleg a *Mercurius Hungaricus*ról eddig ismert adatainkat — jelentékenyen gazdagítják.

Az 1721-ben indult és ugyancsak latin nyelven megjelent „*Novu Posoniensia*“ c. polgári lap, kétévi fennállás után szintén befejezte pályafutását⁹ s akkor a magyar katonai hírlapirodalom történetében majdnem hatvanesztendei hallgatás következett. Jelentek ugyan meg hazánkban időközben németnyelvű lapok (*Wochentlich Zweymal neuankommender Mercurius* és *Pressburger Zeitung*),¹⁰ ezek azonban jelen összefoglalásunk területén kívül esnek, mint ahogy nem tartozik ide az első magyarnyelvű újságnak, a *Magyar Hirmondónak* 1780-ban történt indulása sem.

A második katonai jellegű hirlap, az első magyarnyelvű újság után kilenc évvel, 1789-ben jelent meg s mint elődje, a *Mercurius Hungaricus*, úgy az is a körülményekből — az akkori török hadjáratból — született. GÖRÖG DEMETER és KERÉKES SÁMUEL lapja volt ez, a hetenként megjelenő, „*Hadi és más nevezetes történetek*“. Szerkesztésében olyan volt, mint a XVIII. századbeli többi magyar újságok: füzetsorozat s címében is kifejezésre juttatja abbeli törekvésüket, hogy lehetőleg ne csak haditudósításokat adjanak, hanem a hazából és külföldről mindent, ami művelt embert érdekelhet.

Eleinte ugyan a lap, a címnek megfelelően, nagyobb részt haditudósításokból állt, a változó viszonyokkal azonban a háború is elcsitult s így a szerkesztők más területen folytatták nemzetnevelő munkájukat. Úttörő munkát végeztek a magyar nyelv ápolása, a rajzolás előmozdítása, a betűmetszés és könyvnyomtatás terén, s példát adtak az ifjú magyar tehetségek neveléséről is, amennyiben saját költségükön tanítottak ki több magyar ifjút. Így: az orosházi CZETTERT, a veszprémi BERKENT és a bikkfalvi FALKAT, a későbbi neves magyar művészeket is.¹² Az 1792-ben „*Magyar Hirmondó*“ címet felvett lap 1803-ban megszűnt.

⁷ Ritka régi újságok. MKSzle, 1939. 93. l.

⁸ SZIMONIDESZ LAJOS: II. Rákóczi Ferenc hadiújságja. MKSzle, 1939. 341—351. l. + 24 mell.

⁹ FERENCZY: i. m. 13. l.

¹⁰ DEZSÉNYI: A magyar hírlapirodalom első százada. Bp. 1941. 12. l.

¹¹ FERENCZY: i. m. 5. l.

¹² PÁPAY SÁMUEL: A magyar literatura esmérete. Veszprém, 1808. 409—410. l.

Utána ismét hosszú ideig csend volt a katonai hírlapirodalom tereén. Bár a magyar polgári lapok az előbbi korhoz viszonyítva számban igen megnövekedtek, a honvédelem gondolata s ezzel együtt a magyar katonai hírlapirodalom még csak csírájában élt s csak egyetlen egyszer mutatta látható jelét az 1830-as években, amikor egy VIRÁG JÓZSEF¹³ nevű strázsamester Sopron vármegye támogatását kérte „*A Tudományos Hadász*“ c. lap megindításához. Ám semmi adatunk nincs arra nézve, hogy a lap megjelent volna.

A nemzet az uralkodóházzal, a sajtó pedig a könyörtelen cenzurával vívta élet-halálharcát. A bécsi kormány minden magyar megmozdulás elé gátat vetett. METTERNICH, a nagy intrikus és aggodalmaskodó munkatársai a magyar reformhangulat hatása alatt szinte naponkint tanácskoztak, de míg a magyarság lelket nagy gondolatokra és nagy tettekre hevítette a nemzeti érzés, addig az aggodalmaskodók — különösen KOLLOWRAT — továbbra sem tudtak egyebet javasolni, mint a magyar nemzeti mozgalom tökéletes elfojtását.¹⁴

A sajtószabadság első európai győzelme¹⁵ után 50 esztendőnek kellett elmúlnia, míg végre Magyarországon is enyhült valamenynyire az önkényeskedő cenzura. Az enyhítés azonban nemhogy megállította volna, hanem még jobban fokozta a vihart. A feszültség állandóan nőtt, s amikor 1848 március 15-én a pesti ifjúság bátor fellépése Magyarországon is meghozta a sajtószabadság diadalát, a magyar hadsereg megteremtésén fáradozók, szinte ösztönös kereséssel és sóvárgó vággyal várták a katonai sajtó megszületését, illetve továbbfolytatását. Nem vártak hiába. A katonai hírlapírás fő elemeit: a harctéri tudósítást, az ellenséges propaganda ellensúlyozását, s a vitézi eszmények fenntartására való törekvést már a katonai hírlapirodalom hőskorában is megtalálhatjuk, természetes tehát, ha a függetlenségi harcok is megteremtették a kor katonai hírlapját s ezzel mintegy folytonosságot alkottak az egymástól távoleső hadtörténelmi korszakok között.

A szabadságharc idején az erdélyi főhadparancsnokság érezte legelőször szükségét annak, hogy sajtó legyen a kezében. A 48-as idők egyik nyomdász-szerkesztője, OCSVAY FERENC vállalkozott a lap ki nyomására és szerkesztésére s így 1848. december 28-án, Kolozsváron megindult a „*Honvéd*“¹⁶ c. napilap. BEM tábornok, a főhadparancs-

¹³ FERENCZY: i. m. 189. l.

¹⁴ HÓMAN BÁLINT—SZEKFI GYULA: Magyar történet. Bp., 1936. V. k. 383. l.

¹⁵ DR. KENEDI GÉZA: A magyar sajtójog. Bp., 1903. 19. l.

¹⁶ SZALÁDY ANTAL: A magyar hírlapirodalom statisztikája 1780-tól 1880-ig. Bp., 1884. 85. l.

nok, szívesen adott engedélyt a katonai ellenőrzés mellett megjelent lapra, mert hiszen az ellenségeskedés nagyobb mérvű kifejlődése a postajáratokra is kihatott s így 1848 végén a fővárosi lapok alig jutottak Erdélybe.¹⁷ E körülmény nagyban hozzájárult a lap megszületéséhez.

A „*Honvéd*“ vasárnap kivételével mindennap megjelent. Eleinte negyed-, később kettedrét alakban, 1849. június 25-től fele magyar, fele német szöveggel jelent meg s változatlanul kitarva célkitűzései mellett, 1849. augusztus 14-ig élt. Bár a „*Honvéd*“-et az eddigi hírlapirodalomtörténet¹⁸ csak mellékesen említi meg, vitathatatlan, hogy eredeti haditudósításait és harcleírásait tekintetbe véve, a korszerű hadtörténetírás és Erdély kultúrtörténetírói mint forrásanyagot nem mellőzhetik.

Mielőtt még a „*Honvéd*“ megszűnt volna, a távoli Csíkszeredán 1849. május 27-én megjelent a következő erdélyi katonai sajtótermék, a „*Hadi Lap*“.¹⁹ E lap szerkesztője is katona volt: BIRÓ SÁNDOR honvédszázados s ez már a beköszöntő vezércikkben is kifejezésre jutott. „Mű hírlapot szerkesztünk Csíkban, az Európai művelődés határ szélén, a nagy Magyarország végső gránit szirt ormai alatt, Hargita és Gimes vad rózsái között. És az önök kebelét bámulat döbrenti meg, úgy-e bár e merész vállalaton?“ — írja BIRÓ százados nemes székely önérettel és katonás tisztánlátással. S ha figyelembe vesszük az akkori sajtóviszonyokat, el kell ismernünk, hogy lapalapításra ott és akkor, valóban csak katona gondolhatott.

A lap minőségére vonatkozólag is értékes adatokat kapunk a beköszöntőből: „Lesznek akik kezökbe véve Lapunkot oly savanyú pofát csinálnak, mintha vad almát ettek volna, és csak azért, mert nem velin a papírja s nem pesti cicero betűvel van nyomva...“ „... a Hadi Lap papírja oly vastag, mint éppen a csíki vászon, amiből készült s betűje oly avas, mint a zárda fala, hol nyomatik...“ A nyomda u. i. a csíksomlyói barátoké volt, akik meg is szenvedtek BEM lapjáért. A szabadságharcot követő üldöztetések idején megkínózták őket s nyomdájukat elvették. A lap tartalmát és kiállítását tekintve elfogadható SZINNYEI megállapítása,²⁰ hogy a „... kétszázéves betűkkel nyomtatott különös lap beltartalmát tekintve is ritkítja párját...“ A lap egyébként hetenként egyszer, hétfőn, 1849. június 14-től kétszer jelent meg nyolcadrét alakban, egynegyed íven s bár

¹⁷ SZINNYEI: Hírlapirodalmunk 1848/49-ben. Bp., 1877. 2. l.

¹⁸ FERENCZY: i. m. 474. l.

¹⁹ SZALÁDY: i. m. 71. l.

²⁰ I. m. 4. l.

SZALÁDY és SZINNYEI szerint is június 25-én szűnt meg — amikor HASFORD orosz tábornok Kézdivásárhelyt elfoglalta s a mieink Csík-szeredába húzódva, szerencsétlen kimenetelű csatákat vívtak —, a Széchényi-könyvtár példányaiból megállapítható, hogy még július 2-án is jelent meg egy szám.

A jellegzetes „*Hadi Lap*“-nak volt egy még jellegzetesebb melléklapja, a „*Csíki Gyutacs*“.²¹ Ebből a „Tüzéri szaklap“-ból sajnos, egyetlen példány sem ismeretes. Hogy SZALÁDY honnan vette adatait, nem állapítható meg. Szerinte BIRÓ SÁNDOR és SIMÓ MÓZSA szerkesztésében, a főlap mellett hetenkint egyszer jelent meg, 1849. június 4-től 9-ig élt s a 3. számmal megszűnt.

De nemcsak Erdély táplálta a katonai hírlapirodalom soha ki nem alvó lángját. 1849. január 9-én, még a „*Hadi Lap*“ megszületése előtt, az elszigetelten harcoló Komárom is megteremtette a maga katonai lapját, a „*Komáromi Értesítő*“-t,²² amit szintén katona: MACK JÓZSEF tüzérornagy szerkesztett és adott ki. A „*Komáromi Értesítő*“, a „*Honvéd*“-hez hasonlóan, szintén napilap volt, negyedréti alakban, félíven — március 26. és május 8-a között a bombázás idején papírhány, a hírek gyér volta s egyéb technikai akadályok miatt negyedíven minden délután 5-kor jelent meg s közleményeivel nem kis mértékben járult hozzá az elszigetelten harcoló katonák és a lakosság csüggedő lelkierőjének fenntartásához. Élettartama — sajnos — szintén rövid volt. 1849. július 6-án, négy nappal erdélyi „körtársa“, a „*Hadi Lap*“ megszűnése után, őt is elérte a végzet s áldozatul esett az osztrák és orosz erőszaknak, de a komáromi válságos időre vonatkozólag még kevés és meglévő példányszámai is igen becses adatokat tartalmaznak.²³

A szabadságharc befejeződésével tulajdonképpen véget ér a katonai hírlapirodalom első, hősi korszaka. Mielőtt azonban végleg lezártnak tekintenők e kort, kívánatos az egykorú katonai lapok feltűnően kevés meglévő példányszámaira is visszaillesztést vetnünk.

A *Mercurius Hungaricus*ból, mint megállapítottuk, a legújabb kutatások szerint eddig hat számról tudunk s kettőnek csak a kézírata ismeretes.²⁴ A „*Hadi és más nevezetes történetek*“-ből már sok példány található, de teljes, melyekben a képmellékletek is megvannak, abból is kevés helyen.

A „*Honvéd*“, a „*Hadi Lap*“, a „*Csíki Gyutacs*“ és a „*Komáromi Értesítő*“ közül az elsőből többet, az utolsóból egyetlen teljes példányt

²¹ SZALÁDY: i. m. 27. l.

²² SZALÁDY: i. m. 115. l.

²³ SZINNYEI: i. m. és „Komárom 1848/49-ben“.

²⁴ DEZSÉNYI BÉLA: i. m. 47. l.

ismerünk. A „*Hadi Lap*“-ból csak egy csonka példány ismeretes (a Széchényi-könyvtár 1877 utáni szerzeménye) s a „*Csíki Gyutacs*“-ból egy sem.

Hogy mivel magyarázható a lapok példányainak eltűnése vagy a meglévők csonkasága, arra az eddigi kutatások csak megközelítőleg tudnak választ adni. Rákóczi hadi újságja „... mint a fejedelmi udvar hivatalos kiadványa, csak kevés példányszámban jelent meg, s azoknak túlnyomó része külföldre került“ — írja MARKÓ ÁRPÁD.²⁵ SZINNYEI²⁶ szerint pedig: „... az ellenségeskedések nagyobb mérvben való megkezdése a hírlapok terjesztésére nyomasztólag hatott; így már az 1848. év végén a fővárosi lapok alig jutottak rendszeren Erdélybe és viszont. Innen van, hogy ott ritkák a novemberi és decemberi számok, nálunk pedig az erdélyi lapok többnyire csonkán maradtak meg“. A szabadságharc után pedig (I. m. 3. l.) „A rémuralom idején elég volt, ha bizonyos lapokból csak egy példányt is találtak valakinél, azonnal haditörvényszék elé állították s hónapokig fogóságban tartották. Így sokszor, akiknek volt megőrzött lappéldányuk, önszántukból megsemmisítették.“

A szabadságharc befejeződése utáni „rémuralom“ a katonai és politikai lapoknak egyáltalában nem kedvezett. Az osztrák önkényuralom mindent megtett a magyar sajtó elnyomására s ritka szerencsével rendelkezett az a kiadó vagy szerkesztő, aki lapengedélyt kapott. Így a lapok arculata is megváltozott s a keményszavú katonai és politikai lapok helyét a jelképes nyelven írott szépirodalmi folyóiratok, humoros és élclapok foglalták el. A vitézül harcoló honvédek, eszményeiket díszes atillájukkal együtt elrejtették, vagy magukkal vitték az üldöztetés keserű napjaiba, vagy örökre sírba temették.

Tíz esztendővel a szerencsétlen világsi fegyverletétel után kísérletképpen megindult egy „képes hadászati folyóirat“ „*Tárogató*“ címmel, de a vakmerő kiadó (WERFER KÁROLY) és szerkesztő (BERECZ KÁROLY) csak 6 hónapig bírta tartani magát. 1859. júliustól decemberig. A 10 füzetes évi folyamnak induló úttörő lap eltűnt s eddig ismert adatait is csak SZALÁDY²⁷ őrizte meg számunkra.

Három évvel később, 1862-ben, a honvéd-eszmény egyik kiváló hirdetője és külföldön élt fáklyahordozója, KÁPOLNAY P. ISTVÁN, egykori honvédszázados, az itthoni példákön okulva, Genfben (szerinte: „Európa majdnem középpontjában“) kísérelte meg a magyar honvédség eszményét és a tudományos katonai irodalmat gazdagítani, illetve

²⁵ MARKÓ ÁRPÁD: i. m. 84. l.

²⁶ SZINNYEI: Hírlapirodalmunk 1848/49. Bp., 1877. 2. l.

²⁷ I. m. 224. l.

továbbfejleszteni. Alapossággal, nagy képzettséggel és törhetetlen hittel fogott terve keresztülviteléhez. A *Pesti Napló* 1862. évi 225. számában megadja az indulandó lap teljes célkitűzéseit, melyből megállapítható, hogy örök vesztesége a katonai sajtónak, hogy a lapból — mely csak 3 hónapig élt — eddig egyetlen példányt sem ismerünk. E lap adatait az említett újságcikk és SZALÁDY statisztikája őrizte meg az utókor számára.

Az 1860-as évek már annyira közelhozták egymáshoz a nemzetet és az uralkodót, hogy minden remény megvolt a katonai sajtó mielőbbi feltámadására. Sőt azok, akik erre az időre készültek az elmúlt évtizedek alatt, azok tudták, hogy az elkövetkező idő fogja megkoronázni eddigi türelmüket. S nem csalódtak.

Amikor az 1866-i háború után végképen bebizonyosodott, hogy a császári királyi hadsereg régi állapotában nem maradhat meg: a magyarérzésű vezető férfiak mindent elkövettek, hogy a magyar honvédség felállítását dűlőre vigyék. 1867 februárjában végre megszületett a nagy mű: a nemzet kiegyezett királyával, s FERENC JÓZSEF ki-nevezte a magyar miniszterelnököt. Katonai téren egyik korszakalkotó intézkedés a másikat követte s a hosszas várakozás feszültségének hirtelen felengedése magyarázza csak azt, hogy az első percekben a magyar közvélemény két részre bomlott. Az 1848/49-es honvédek az országgyűlési ellenzékkel „Honvédegyelet”-et alakítottak s az 1867. évi XII. t.-c. 11. §-ára támaszkodva, a dualizmus fogalmát és tartalmát a hadseregbe is ki akarták terjeszteni.²⁸ A kormányt viszont a hadsereg egységének fenntartása vezette.

Mielőtt ez a fontos vita végleg eldőlt volna, a „Honvédegyeleti Bizottmány” kiadásában — éppen a cél érdekében — gr. BETHLEN OLIVÉR honvédelezredes szerkesztésében 1867. augusztus 5-én „A Honvéd” címen megindult az „Első magyar katonai hetilap”. A katonai hírlapirodalom e második korszakának első rendszeres és hosszúéletű lapja már korszerű sajtóviszonyok mellett, korszerű nyomdatechnikai eszközökkel és teljes felkészültséggel szállhatott harcha a magyar honvédség érdekei mellett s így már magán hordozza az újvilág minden ismertető jegyét is. Célkitűzéseinek első pontja: „A honvédelem szervezését olyan alapon hozni javaslatba, mely népszerű és megfelel a nemzet génuszának . . .” E célból emlékiratot is szerkesztettek, melyben emlékeztették az országgyűlést a nemzetgyűlés által 1848-ban tett arra az ígéreteré, hogy: „a honvédek sorsáról gondoskodva lesz”. Célkitűzéseiket DEÁK FERENC is pártolta, sőt az emlékiratot sajátkezűleg továbbította.

²⁸ BERKÓ ISTVÁN: A magyar királyi honvédség története 1868—1918. Bp., 1928. 15. l.

Időközben gr. ANDRÁSSY miniszterelnök ugyanebben a szellemben külön harcát vívta a királlyal és a császári kormánnyal, míg végre a nagy erőfeszítéseket és áldozatokat siker koronázta s 1868 közepén — a XLI. t.-c. megszabta alakjában — megszületett a magyar királyi honvédség.²⁹

„*A Honvéd*“ című első magyar katonai hetilap diadalmasan folytatta sikerrel kezdődő útját. KÁPOLNAY is hazatért Genfből és sorompóba szállt. E lap készítette elő az utat a katonai hírlapirodalom következő korszaka felé, mely mind erősebb és gazdagabb fejlődést biztosított a nagy reményekre jogosító, dicső multú magyar honvédségnek. „*A Honvéd*“ könyvészeti adatai már belenyúlnak a katonai hírlapirodalom harmadik korszakába s így azok taglalása már nem tartozik e részlettanulmány sorai közé. Annyi azonban még említésre méltó, hogy 1868 végéig két melléklete volt: az „*Oktató Levelek*“ (1867. nov.—1868. jún., mely a katonai szakdolgozat tárgyalta négy különböző részben) és az „*Új Honvéd*“ (1868 júl. 15.—dec.), mint katonapolitikai folyóirat.

LUKÁCS JÓZSEF.

²⁹ BERRÓ: i. m. 23. l.